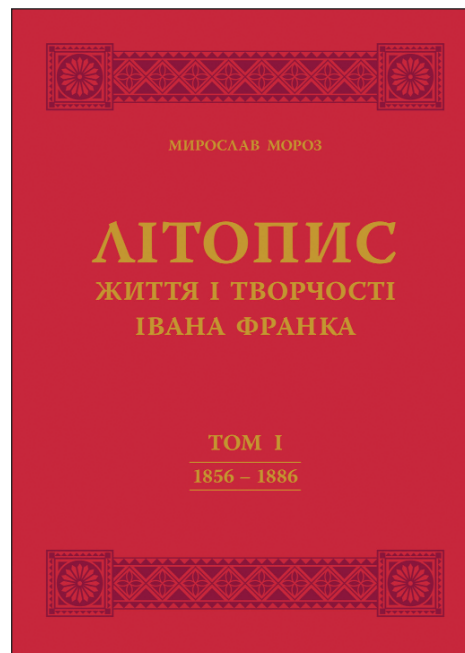

ВУЛКАН УКРАЇНСТВА

До виходу в світ тритомника
“Літопис життя і творчості Івана Франка”

Петро Перебийніс
лауреат
Національної премії України
імені Тараса Шевченка

У 2017 році у книжковому світі України сталася епохальна подія. Вийшов третій, заключний, том неймовірної за всіма параметрами літературознавчої праці “Літопис життя і творчості Івана Франка”. Неймовірної хоча б тому, що звершена вона не потужною академічною установою, а одним-єдиним дослідником. На превеликий жаль, **Мирослав Мороз** уже не побачить оцих воістину астрономічних за обсягом томів. Талановитий і самовідданий наш бібліограф до кінця не покидав пера. Він, символічно кажучи, встиг поставити крапку на останній сторінці головної праці свого немилосердного життя.

“Цей “Літопис” готувався упродовж тривалого часу, — засвідчив у своїй авторській передмові Мирослав Мороз. — Початок роботи сягає 1966 року — днів святкування 110-ліття від дня народження **Івана Франка**. Минали роки — і постійно збагачувалася наша картотека всім, що з’являлось у франкознавстві...”. Зауважмо, що наприкінці названої передмови автор поставив дату: Львів, листопад, 1992 рік. Майже три десятиліття — ось вимір творчого подвигу славного українця!

Неможливо осягнути всі аспекти цієї грандіозної епопеї. Та я й не ставлю перед собою таку мету. Я просто читач. Перечитую величезні томи — і забуваю, що це не художній твір, а специфічна за стилістикою наукова праця. Є в ній особлива якась мелодика, достоту симфонічна тональність. Галактичні сузір’я фактів, свідчень, документів сприймаються як одне ціле, як суцільний і нерозривний текст, як багатоголосий відгомін самозреченого життя великого Франка.

Рік за роком зринають перед нашим зором на диво зримі і живі картини жертвовного самоспалення генія у невпинній творчій праці і зятій політичній борні, у злетах і падіннях, у любові і ненависті — у всьому огромі блискавично короткого життєвого шляху титана. Ось читаймо: “*Ви велеть нового поколю — брат і захисник бідних, знедолених, покривджених, відчужених. Ви одні любите всім серцем — вулкан... Вкажіть мені на людину, яка більше кохає народ, а я скажу, що Ви єдина*”. Саме таким бачив молодого письменника його сучасник **Фелікс Дашинський** (зауважу на полях: Франкові — всього 28 років). Непримиренного борця з Галичини побоювалися можновладці не тільки у Наддніпрянській Україні. Тож читаймо далі: “*Російський уряд визнав І. Франка небезпечним для імперії*” (Франкові — 30 років). Але що там імперія! І на рідній землі було нелегко. У листі до киянина **Єлисея Трегубова** Іван Якович зізнається: “*Я переживаю дуже тяжкі часи <...>, падають на мене важкі удари коли не в домашньому житті, то збоку розгалуженої у нас кліки, якій моя робота на заваді і яка не перебирає в способах, щоб набридити мені роботу і життя*” (Франкові — 50 років).

У щедро насиченому фактажем літописі важко знайти свідчення про якийсь відпочинок великого трудівника. Навіть у критичні хвилини наш геній працював до знемоги, сповідував ще замолоду проголошене своє кредо: *“В праці сконать!”* Його не могли зупинити ні нужда, ні тюрма, ні хвороба. На 52-му році життя, 21 червня 1908 року, нагрянула несподівана криза. У тритомнику є про це лаконічна згадка. А ось що писав у листі до **Надії Кибальчич** сам Франко: *“Тим часом <...> зо мною трапилася в Ліпику страшенна катастрофа, яка скінчилася моєю тримісячною недугою, а властиво тримісячним примусовим лежанням в однім львівськiм закладі для незлічимих хворих, і це лежання скінчилося для мене покривленням обох рук”* (Зібрання творів у п’ятдесяти томах, т. 50, с. 369).

Мало хто вірив у повернення Франка до активного творчого життя. Найближчі друзі і соратники впали у відчай, прогнозували найгірше. *“Другий син народу, велет, стовп у нашії літературі, Іван Франко, що своїм мозком кормив українську суспільність<...>, тепер лежить на смертнім ложі, затроєний випарами рутенського багна і невдячності”*, — тривожився **Василь Стефаник**. *“Коли б навіть сталося яке чудо і він подужав, то все лишив би ся калікою і нездiбним до ніякої праці”*, — бідкався **Володимир Гнатюк**. Так чи інакше — а сумні пророцтва не збулися. Чудо сталося! Вже у червні того ж таки 1908 року невпкорений Франко надсилає листа **Михайлові Грушевському**. У листі — побіжна згадка про хворобу, а все інше — робота! Докінчив редагування творів Шевченка, працює над приповідками, ...

Хочеться тут особливо наголосити, що й автор літопису Мирослав Мороз услід за своїм Учителем теж творив чудеса. І завдяки йому сьогодні ми, читачі, маємо щастя відчутти, збагнути, досягнути феноменальну працездатність велета думки і слова. Саме в останні роки стражденного життя Іван Якович мовби поспішає надолужити втрачений час. Перекладає цикл “Петербург” **Міцкевича**, “Сімпозион” **Платона**, трагедію “Венецький купець” **Шекспіра**, літописні оповідання про київських князів і навіть... староанглійські, старошотландські та старонорвезькі балади. А ще — пише студії над українськими народними піснями, дослідження найдавніших пам’яток церковнослов’янської мови, працює над книжкою “Найстаріші пам’ятки німецької поезії IX — XI ст.”.

Щоправда, слово “*пише*” в цей період було умовним. Переважно доводилося диктувати. Але вже у липні 1913 року, як зазначено в “Літописі”, здоров’я Івана Яковича трохи поліпшилося, і він почав “*писати власною рукою, втім лише лівою*”. Невдовзі Франко взяв участь у крайовому з’їзді Української радикальної партії і виступив з питання національної державності, зокрема територіальної автономії. При цьому наголосив, що “*народ без означення кордонів не є справжнім народом*”.

Характерно, що і в період загострення недуги пам’ять Івана Яковича була ідеальна. Як засвідчив **Сергій Шелухин**, під час лікування в Одесі Франко пішов з ним до університету і в обговоренні одного рефе-

рату “*зробив серйозні зауваження, здивувавши присутніх глибоким знанням предмету й цитуванням із пам’яті латинських, грецьких і єврейських джерел*”.

Велет не зважає на удари долі. Небо відлічує останні місяці життя, а Франко пише дочці Анні у Київ: *“За останні роки у мене набралася немала стирта рукописів, готових або майже готових до друку. Працюю на запас, аби дармо не тратити часу, не маючи змоги знати, яка доля жде наше письменство, але не траплячи віри в його кращу будучину”* (Зібрання творів у 50- томах, т. 50, с. 424—425). Весь передостанній 1915-й рік у недужого Майстра фактично не було жодного дня без творчої праці.

Здавалось би, ніщо не загрожує життю Каменяра. Надворі вже 1916-й. Іван Якович у Притулку січових стрільців. До святкової вечери з нагоди Різдва Христового складає цілий цикл поезій “Пісна вечера”. Через три дні (подумати тільки!) опрацьовує дослідження “Українська стрілецька шнайдица для розсікання дровів”. Ще й отримує подяку за це від коменданта збірної станиці. Та що там діла військові! Невдовзі поет пише своєрідне дослідження під назвою “Закон про риболовство”. А в середині квітня вже не пише, а диктує **Мар’янові Колодiю** та **Василеві Франку** “Переднє слово” до останньої своєї наукової праці “Найдавніша історія України до р. 1008 в поетичних образах”...

Читаєш “Літопис” — і приходиш до єдиного висновку. Величний тритомник Мирослава Мороза, як видно з усього, не має аналогів у світі. Його не можна читати “по діагоналі”. Це не довідкове, не функціональне видання, а серцем витворена мозаїчна картина. Неначе міцно злютовані кришталіки барвистої смальти, в цій картині таємничим сяйвом відблискують миттєвості, дні і роки невсипущої праці геніальної душі. А якщо сказати конкретніше, то це понад вісім тисяч ретельно вивірених і виважених фактографічних позицій. Можна уявити, чого це коштувало автору, коли тільки в окремих випадках добросовісно зазначається: “*не знайдено, не збереглося...*”. Або ще й таке: “*Автограф міститься на звороті бланка прописки Целіни Зигмунтовської. Твір без дати*”.

Про космічні масштаби літературознавчої епопеї М. Мороза можна судити і за широчезним науковим та довідковим апаратом. Чудовим заспівом до літопису життя Франка стали ґрунтовні статті **Миколи Жулинського** та **Михайла Шалати** і згадувана вже авторська передмова Мороза. У кожному томі подано найдокладніші показники художніх творів, перекладів Івана Франка з іноземних мов, перекладів його творів на іноземні мови, наукових та публіцистичних праць, рецензій та фольклорних записів Франка, періодичних видань та збірників, у яких друкувалися його твори. Є також показники назв та імен і навіть географічний показник. Як допоміжний засіб читачеві пропонується список скорочень: інституції, установи, основні друковані джерела, псевдоніми та криптоніми Франка. А всього — понад 250 сторінок. Ціла книжка! І вже як шана світлій пам’яті: на елегантних суперобкладинках кожного тому — портрет Мирослава Мороза та його короткий життєпис...

Цей прекрасний у всіх вимірах, майже 1800-сторінковий тритомник явився на світ під егідою Інституту літератури імені Тараса Шевченка і Інституту Івана Франка Національної академії наук України та Інституту франкознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Видання присвячене 160-річчю від дня народження геніального класика. До складу редакційної колегії тритомника увійшли **Микола Жулинський** (голова), **Галина Бурлака**, **Дарія Гонтарева** (Мороз), **Євген Нахлік**, **Євген Пшеничний**, **Михайло Шалата**, **Олена Луцишин**. Упорядкувала видання дочка Мирослава Мороза — **Дарія Гонтарева** (Мороз). Наукове редагування окремих томів здійснили Галина Бурлака, Олена Луцишин та Євген Пшеничний. Художнє оформлення і складну коректуру взяли на себе львів'яни **Анна Кондрасюк**, **Михайло Марко** і **Наталія Федорак**. А спорядили у світ це високохудожнє диво знамените львівське видавництво “Артос” і дрого-

бицька книжкова друкарня “Коло” в особі класних видавців **Михайла Перуна** і **Миколи Походжая**. Тож нехай знає Україна: львів'яни попрацювали на славу!

...Знову і знову повертаюся до першого запису за 1856-й рік. Ось той запис: “**1. Серпня 27, середа. У селі Нагуєвичах Дрогобицького повіту в Галичині в сім'ї Якова Івановича Франка та його дружини Марії Миколаївни народився син, якого при хрещенні назвали Іваном**”. Перед очима і серцем поволі пропливають живі, бентежливі сторінки — аж до печального запису 1916-го року: “**2706. Травня 28, неділя. Іван Франко помер о годині 4-й пополудні. Присутніми під час його кончини були С. Левинська та М. Колодій**”...

Лише кілька рядків. А за ними — Безсмертя. І ми вже чуємо, як стогне вічна маґма, як закипає у глибинах пам'яті негасимий Вулкан українства.

Що можна сказати на завершення? Читаймо, перечитуймо нескінченний літопис великого життя! Безмежного життя у вічному Слові! ■

Б. Тихолоз і Д. Мороз-Гонтарева під час презентації
“Літопису життя і творчості Івана Франка” у Музеї Івана Франка.
12 жовтня 2017 р., Львів

ДАРІЯ МОРОЗ- ГОНТАРЕВА: ТЕМА “ЛІТОПISУ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА” БУЛА ЗАДУМАНА ШИРОКО...

Нещодавно у Львівському національному літературно-меморіальному музеї Івана Франка відбулася презентація монументальної тритомної праці “**Літопис життя і творчості Івана Франка**”, яку підготував відомий український літературознавець, патріарх української біографістики і літературної бібліографії, дійсний член НТШ **Мирослав Мороз** (1923—2006). “Цього видання не було б, якби не **Дарія Мирославівна Мороз-Гонтарева**, дочка **Мирослава Мороза**”, — сказав у вступному слові директор Франкового музею, кандидат філологічних наук **Богдан Тихолоз**.

Після тривалої розмови (крім пані Дарії в ній взяли участь професор кафедри історичного краєзнавства, доктор історичних наук **Богдан Якимович**; директор Інституту Івана Франка член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук **Євген Нахлік**; професор кафедри теорії літератури та порівняльного літе-

ратурознавства, доктор філологічних наук **Михайло Гнатюк**; доктор наук із соціальних комунікацій Українського католицького університету **Михайло Перун**; редактор 2-го тому “Літопису життя і творчості Івана Франка” **Олена Луцишин**), з’явилося бажання детальніше поспілкуватися з **Дарією Мирославівною Мороз-Гонтаревою** — гідною дочкою **Мирослава Мороза**, який все життя займався вивченням української гуманітаристики. Розмовляємо.

— **Пані Даріє! То як все починалося?**

— Нас, дітей, у батьків — троє. Найстарший — **Зенон**, сестра **Олександра** і я, наймолодша. Коли ми підходили до 10—11 класів, тато казав: **Зенон** буде спеціалістом у технологіях, **Олександра** — в університеті. А **Дарія** — буде варити борщ.

— **То Ви таки зварили “справжній борщ” — довели до виходу “Літопис життя і творчості Івана Франка”.**

— Мій батько, Мороз Мирослав Олександрович, помер 4 лютого 2006 року у Львові, похований у селі Скнилів, біля Львова. Залишився величезний батьків архів, бібліотека (близько 10 тис. книжок). Виникла, отже, необхідність упорядкування всіх документів, рукописів і передача їх до особистого архіву М. Мороза у відділі рукописів бібліотеки ім. В. Стефаника.

Під час формування батькового архіву я виявила кілька неопублікованих батькових праць. Найбільшими чи, точніше, найважливішими з них були “Літопис життя і творчості Івана Франка” (1920 сторінок машинопису), Бібліографічний покажчик “Михайло Драгоманов” (за цю працю батько отримав премію Гарвардського університету у 1991 році), Бібліографія українського народознавства (т. 1 і т. 2 — опубліковані, томи 3, 4, 5, 6 — у картотеках).

— *Як Вам вдалося знайти підхід, так би мовити, до зробленого батьком?*

— Батько вів зошити з планів робіт, де чітко і ясно випишував, які має відкриті теми, кожна праця мала свою, планову, дату виконання. На кожен відкриту тему мав окремий зошит, де записував хід роботи за датами, аж до публікації. Наприклад: “24.09.66 р. — почав роботу над темою”; або: “посилити працю, вкладаю все, що можу”; “працюю пасивно”; “не працюю, передав карточки Погребеннику” і т. ін.

Перші плани щодо “Літопису життя і творчості Івана Франка” записані 4 грудня 1965 року: “Поволі працюю над літописом І.Ф. Писати цю працю я повинен на найвищому рівні, як тільки зможу. Хай мені видається, що пишу на премію, що пишу на конкурс”. У 1967 р. записано: “Невелика перерва на Котляревського і Л. У., але продовжуватиму роботу”. У 1970-му: “Посилити працю. Буду вважати, що опрацювання цієї теми повинно бути основним змістом мого життя останніх років”.

— *Якщо можна, коротко про змістове наповнення “Літопису...”*

— Тема “Літопису...” була задумана широко: факти з життя і творчості І.Ф. подаються об’єктивно, з намаганням найбільш повно охопити всі відомі факти життя і творчості Івана Франка. “Літопис...” об’єднує матеріали біографії Івана Франка, його громадської, літературної і наукової діяльності. Тут і відомості про зустрічі, поїздки по краю та за кордон. Подаються довідки про написання та публікацію всіх творів, про друкування критичних відгуків.

Важливого значення надається еволюції світогляду Івана Франка, участі його в діяльності політичних партій та наукових і культурно-освітніх установ. Біографія і творчість Івана Франка подаються на фоні тогочасного політичного, громадського і культурного життя.

Матеріали до цієї теми батько збирав протягом тривалого часу — фактично від 1957 року. Вів також листування з літературознавцями. Нині всі ці матеріали — у скриньках, папках, конвертах — систематизовані за темами і передані у ЛНБ ім. Стефаника, у сформований особистий фонд М. Мороза.

— *Батько був постійно у праці...*

— Таким його пам’ятаю завжди. У серпні 1970 року, коли поставив собі надто великі плани робіт, а не вистачало часу на їх виконання, записав у щоденнику роботи над “Літописом...”: “Хай стимулом буде те речення, яке я прочитав у Л.У.: Треба бути так, як під час облоги. Замкнути всі брами, піднести мости і працювати! Це основне”.

Перший машинопис “Літопису...” був датований 1978—1979 рр., другий — 1993 р. Перший том батько подав на рецензію проф. *Шалаті М.Й.* Цей варіант (т. 1) батько також подав у 1996 р. — до ЛНБ ім. Стефаника, а також — до Музею І.Ф. у Львові. Але працювати над вдосконаленням “Літопису...” не припиняв, постійно вносив доповнення, уточнення.

У грудні 1992 року, після обрання батька дійсним членом Наукового товариства імені Шевченка, виникла нова тематика робіт: енциклопедія НТШ, бібліографія НТШ, львівське НТШ, зарубіжне НТШ... Робота над підготовкою Енциклопедії НТШ забрала чимало дорожнього часу. У 2000 році батько пише у щоденнику: “Провів сьогодні перевірку планів і стану їх виконання. Не даю собі ради, надто великий обсяг планів, а я хворію, і важко мені, це вносить труднощі...”. Але вже 15 лютого 2001 року пише: “Приймаю рішення, що для Наукового товариства імені Шевченка буду працювати скільки зможу. Не покидати мені цю установу, самотній мій осередок громадської роботи. Хоч як важко мені в даний час”.

— *Та й Вам, бачу, було нелегко.*

— Та власне. Багато чого було. І поїздки до Києва, і тривалі зустрічі в Інституті літератури з *Миколою Жулинським*, і контакти з *Михайлом Шалатою* у Дрогобицькому педінституті. Виготовлення Покажчиків до “Літопису...” потребувало вивчення комп’ютера. Фінансування “Літопису...” — тема, яка потребувала б не однієї сторінки розповіді про це. Вдячна Михайлові Перуну з видавництва “Артос”, де готували роботу до друку разом з блискучим коректором *Наталею Федорак*. Помогла мені в роботі книга *Богдана Якимовича* “Іван Франко — видавець”.

Дякую також *І. Запотічному* за добротність, *Миколі Жулинському* — за тепле ставлення, за надію і віру в успіх, за моральну підтримку, за передмову до “Літопису...”; *Михайлові Шалаті* — за допомогу у розв’язанні окремих складних питань тексту “Літопису...”; *Євгеніві Пшеничному* — за те, що весь час моєї праці був поруч і завжди був готовий допомогти порадами; *Миколі Мушинці* — за допомогу в уточненні правопису чеською і словацькою мовами, перекладу деяких публікацій Івана Франка українською мовою.

— *А ми дякуємо Вам, пані Даріє, за те, що Ви своєю багатолітньою працею з надзвичайними зусиллями довели до виходу унікальну працю свого батька — “Літопис життя і творчості Івана Франка”.* ■

Спілкувався *Богдан Залізняк*,
керівник прес-центру наукової журналістики
Західного наукового центру
НАН України і МОН України, м. Львів